

Шығарма қахарманы Аман жолда киятырып өткен өтмиши ҳаққында ойлап, өз жүрисиниң мәнисизлигинен налып киятыр еди. Соның менен бирге, бул еске түсириўде иниси Ораздың өтмиши ҳаққында, баспашыларға косылып қалыў себеpleri берилген.

Және бир өзгешелик, Ш.Сейтовтың жаратқан Есжан ғарры образына байланыслы еске түсириўлер қахарманның соңғы мәўритлерине туўра келсе, Ш.Айтматовтың романында Боранлы Едигениң тәғдири басқаша. Онда өмир даўам етеди. Шаўдырбай Сейтов қахарманлардың еске түсириўлерин баянлаўда үшінши бет формасынан пайдаланады ҳәм шығармада авторлық шегинислер көп ушырайды. Мысалы, китаптың 56-57 бетлеринде ҳәм т.б.

Есжан ғаррының еслеўлеринде қызыллар командири Кумингер менен ушырасыўы ҳәм оны өлимнен аман алып қалыўы, баласы Досжанның Қыпшақтағы казармасына барыўы, қоңсы баласы Аллаяр менен сөйлесиўлер, дәрйада шырашылық еткен күнлери, еки үйден ибарат аўылдың ғалма-ғаллы күнлери, қайық урланыў уақысы, жаслық дәўири берилсе, соған параллель қахарман ҳәрекет етип турған уақыт уақыялары сүүретленип барады.

Демек, Ш.Сейтовтың дәретиўшиликтеги бул сыяқлы изленислери өзине тән стилин пайда етеди. Соның менен бирге көркем уақыт ҳәм көркем кеңислик

категорияларының сәйкеслигин «өзгертеди».

Қарақалпақ әдебияттануында изертлеўшилер қарақалпақ прозасында лиризм ҳәм психологиялық сүүретлеў усылларының қолланылыўын Ш.Айтматов дәретиўшилиги тәсири сыпатында бағалайды. Биз таллаўға тартылған Ш.Сейтовтың «Шырашылар» романында да автордың индивидуаллығын бийкарламаған ҳалда Ш.Айтматовтың дәретиўшилиги тәсириндеги шығарма сыпатында бағаланады.

Деген менен жазыўшылар жаратқан шығармаларда бир-биринен айырмашылыққа ийе: Ш.Сейтов романда қахарманның өмириниң ақырғы күнлери, соңғы мәўритлеринде өткен өмирин еске түсириў арқалы инсанның өзін-өзин аңлаўға умтылысларын берсе, Ш.Айтматов қахарманы Боранлы Едигей пүткил адамзат тарийхындағы зулымлықларды ҳәўиж алыўы нәтийжесинде инсанның өзлигин жоғалтып мәңгүрге айланыўы проблемасы ҳаққында бас қатырады ҳәм автор бул проблеманың жүдә қәўипилигин халық арасындағы аңызлар арқалы және де тереңирек «түсиндирмекши» болады.

Солай етип, Ш.Айтматовтың «Боранлы бәндирги» романы менен «Шырашылар» романы тек сюжет дүзилиси ҳәм композициялық қурылысы жағынан уқсас болып, ал мазмұны жағынан олар бир-бирине уқсамайды.

Әдебиятлар

1. Есенов Ж. Алатаўдың бийик шыңы. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 2016.
2. Шодиев Н. Горизонты эпоса. –Тошкент: Изд-во лит. и. искусство. 1986, -С. 108-113.
3. Қуროнов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. –Тошкент: Академнашр, 2013, 252-б.
4. Айтматов Ш. Боранлы бәндирги. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1993, 102-б.
5. Сейтов Ш. Шырашылар. Роман ҳәм повесть. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1986, 8-10-б

РЕЗЮМЕ

Мақолада қарақалпақ ёзувчиси Ш.Сейтов ва қирғиз ёзувчиси Ч.Айтматов асарлари қиёсий таҳлилға тортилади. Таҳлиллар асосида ҳар икки ёзувчи асарларининг сюжет тузилиши, композицион қурилишига ҳос ҳусусиятлар аниқланади ва асарларидаги ўхшашлиқлар ижодий маҳорат ҳосиласи сифатида баҳоланади.

РЕЗЮМЕ

В статье даётся сравнительный анализ творчества каракалпакского писателя Ш. Сейтова и киргизского писателя Ч.Айтматова. На основе анализа выявляются сюжетная структура и композиционные особенности произведений обоих писателей, а сходство произведений оценивается как продукт творческого мастерства.

SUMMARY

The article provides a comparative analysis of the works of Karakalpak writer Sh. Seytov and Kyrgyz writer Ch. Aitmatov. Based on the analysis, the plot structure and compositional features of the works of both writers are determined, and the similarities in the works are assessed as a product of creative mastery.

«ШӘРИЯР» ДӘСТАНЫНЫҢ КӨРКЕМЛИК АЙРЫҚШАЛЫҚЛАРЫ

(Дәстанның тийкаргы идеясы, образлар системасы, сюжетлик-композициялық өзгешеликтери ҳәм көркемлик)

Ш.К.Кенесбаева – II басқыш таяныш докторанты

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: ғоя, чукур мазмун, юксак бадийлик, образ, сюжет мотивлари ва бадийлик, композиция ва бадийлик, бадий деталь, бадий тасвир воситалари, бадий услуб.

Ключевые слова: идея, образ, сюжеты мотива и творчества, композиция и творчество, художественная деталь,

Key words: idea, the deep thought, high artistic, image, plot motives and art, composition and art, artistic detail, artistic imaging tools, artistic style.

Хәр қандай көркем әдебият шығармасының, ол, мейли, фольклор, мейли, жазба әдебият шығармасы болсын көркем қунлылығы, биринши гезекте, оның идеялық мазмұнының, халықтың, яки жеке автордың көркем шығармада айтылажақ болған ой-пикириниң адамзаттың алдыңғы қатар дәретиўши ой-пикирлерине қалай үлес қосқанлығы дәржеси, яғный жоқары мазмұнлық сапасы, сол мазмұнды қандай көркем сөз ҳәм көркем образларда, қандай шийеленискен конфликтлер менен қандай форма ҳәм усылларда, қандай көркем детальлар ҳәм сүүретлеў қураллары арқалы қалайынша шебер сәўлендирип бере алғанлығы менен тығыз байланыслы болып келеди. Усы көзқарастан фольклор шығармаларының, соның ишинде биз сөз етежақ болған «Шәрияр» дәстанының көркемлик қурылысына бир нәзер таслаитуғын болсақ, онда көркемликте келтирип шығарыўшы белгилер сыпатында дәстан идеясы, ондағы образлар системасы, композициялық қурылыс ҳәм көркемлеў қуралларының орны

айрықша екенлигин көриўге болады. Себеби, жаманлықтың үстинен жақсылықтың, әдалатсызлық үстинен әдалаттың жеңиси, идеясы, усыған сай конкрет жаратылған қахарманлар образының жаратылыўында, олар арасындағы кескин гүреслер, конфликтлер арқалы өзінше ықшам форма, шебер композициялық қурылыс ҳәм көркем сүүретлеў қураллары ҳәм усыллары жәрде минде ашып берилип отырады.

Хақыятында да, «Шәрияр» дәстанының көркемлик өзгешелиги - ондағы қахарманлар образының халық тәғдири менен тығыз байланыслы сүүретлениўинде, халықтың руўхый әрманларын оғада шеберлик пенен берилиўинде көринеди. Бул болса, өз гезегинде, оның терең халықлық дәретпе екенлигинен дерек береді [1:304].

«Шәрияр» дәстанының композициясы оғада шебер қурылған. Дурыс, дәстан бийперзентлик мотивиниң көркем сүүретлениўи жағынан, яғный дәстан қахарманы Дарапшаның көп уақыт бийперзентлик азабын

шегип, акыр соңында уллы, бир кызлы болыўы ўақыясы менен басланыўы, Шәриардың тулпар атына ийе болыўы, оны пирлердің қоллап қуўатлаўы, батырлық атланыслары мотивлеріндегі сәйкесликлер бойынша «Алпамыс», «Қоблан», «Ер Шора» хәм тағы басқа да қахарманлық дәстанларға бир қанша жақын келеди.

Деген менен, «Шәриар» дәстанының композициясы қарақалпақ халқының басқа көрнекли дәстанларына сәйкес келсе де, ондағы сүўретленген ўақыялар ағымының берилиўи олардан бир қанша парқ етип турады.

«Шәриар» дәстанында басқа дәстанлардағыдай қолына қурал алып, саўаш майданында өзін көрсетип, айрықша көзге түсип жүрген батырлық хәрекетлер сийрек. Бул дәстанда батыр азаматлардың ис-хәрекетлерин, қахарманлықларын сырттан бақлап сүўретлеўден гөре олардың ишки кеширмелерин, психологиялық ой-өрисин майдалап сүўретлеў басым. Мине, усы халат «Шәриар» дәстанын басқа қарақалпақ халық дәстанларынан пүткиллей айрықшаландырып турады. Мәселен, «Шәриар» дәстанының орайлық қахарманларының бири Шәриар менен Әнжимнің анасы Гүлшараның азаплы тәғдирин психологиялық усыл менен сүўретлеў дәстандағы үлкен жетискенликлер болып табылады. Сондай-ақ, «Шәриар» дәстанындағы айырым қахарманлардың ис-хәрекетлери басқа қарақалпақ халық дәстанлардағы образларға сәйкес келеди. Мәселен, патшаның залым тоғыз хаялы, мәккар мәстан кемпир, қарақасқа тулпар ат образлары типологиялық жақтан қахарманлық дәстанлардағы усындай образлар жүйеси менен үнлес келип отырады.

«Шәриар» дәстанының композициялық жақтан төрт бөлимге бөлиўге болады. Биринши - Шәриардың, Әнжимнің туўылыўы, екіншиден, оны таў арасында ана кийиктиң емизйўи, үшінши - тап туўған ата-анасындай көрип еки жетимди Шасыўар менен Ақдаўлеттиң асырап алыўы, төртинши - Шәриар менен Әнжимнің түрли машақатлар менен ер жетип, өз ата-анасы менен табысыўы.

Дәстанның композициялық қурылысы ықшам, ўақыялар избе-излик пенен шебер баянланады хәм бирин-бири көркемлик жақтан толықтырып барады.

Улыўма алғанда, дәстандағы хәмме ўақыялар бас қахарман Шәриардың этирапына жәмленген хәм хәр бир ўақыя соған байланыстырылып баянланып барылады.

«Шәриар» дәстаны басынан аяғына шекем гуманистлик идея менен суўғарылған. Әдиллик пенен әдилсизлик, жақсылық пенен жаманлық араларындағы гүрес дәстанның тийкарғы өзегин қурайды. Улыўма алғанда, олардың арасындағы қыян-кески гүрес гуманистлик туйғылардың жеңиси менен тамамланады. Бундай шешим қарақалпақ халық аўызеки дәретиўшилиги дәретпелериниң демократиялық, реалистлик бағдарын белгилейди.

«Шәриар» дәстанында басқа қарақалпақ халық дәстанларындағыдай қырғын саўаш көринислери жоқ, буның орнына онда, көбинесе, мифологиялық-ертеклик мотивлер басым келип отырады. Бирақ, бундай сюжеттик қатламларды көплеп пайдаланыў дәстан қахарманларының психологиялық ишки сезимлерин ашып көрсетиўге хеш қандай кесент келтирмейди.

Дәстанның тийкарғы қахарманларының бири Гүлшараның көрген азаплары қандай тыңлаўшыны болса да тебрendirмей турмайды:

-Бийганаман, бийгана,
Бахты кара дийўана,
Перзентинен айырылған,
Ялғаншы пәний дүньяда,
Бармекен мендей мұптала,
Шаппай-желмей майрылдым,
Жез қанаттан қайрылдым,

Қуда берген перзентимнен,
Көп күн болды айрылдым. [2:35]

Гүлшараның бул зарланған ананың трагедиялық кеширмелери халық арасына кеңнен мәлим. Бул ырғақ «Алпамыс» дәстанындағы Гүлпаршын сулыўдың Алпамыстың тулпары Байшубардың мойнынан кушақлап турып, өз сүйгенин жоқлаған жерин еске түсиреди. Деген менен, бунда ананың сезиминиң күш – қүдирети ишки кеширмелердің терең толғаныўлары арқалы өзінше бир психологиялық жобада ашып бериледи.

Хәқыйкатында да, «Шәриар» дәстанында перзенттиң ата-анаға, ата-ананың өз перзентине деген сүйиспеншилиги, мұхаббаты оғада терең сүўретленген. Бундай көринислер өткир образлы қатарлар арқалы бериледи. Сондай-ақ, жаңа туўылған нәрестелерге зулымлық ислеген тоғыз ханым менен мәккар мәстан кемпирден хаслы хайўан ана кийик анағұрлым артық болып шығады:

Еки бирдей яш бала,
Сөйлерине тили жоқ,
Инғалайды жылайды,
Алтын баслы бул кийик,
Балаларға пәрмана болады,
Ағзы менен суў берди,
Емшегинен сүт берди,
Балларды кийик бағып қала берди. [2:41]

Бундай адамның жүрегин еритип жиберетуғын қатарлар «Шәриар» дәстанында оғада көп. Мәселен, меҳрибан ана Гүлшараның көп жыллардан соң азаптар менен көрискендеги баласы Шәриар менен сөйлескен сөзлерине қараң. Бунда меҳрибан ананың қаншелли аппақ жүрек сезимлери өз саўлелениўин тапқан :

Белиме салған я потам,
Жаратқан кеширгей, болса қатам,
Көре алмай қалған изимде.
Атам ба едиң сен?-деди.
Шәриар жуўап бермеді.
... Қан аралас сүт берген,
Аязлы күни айланған,
Жылағанда оянған,
Зар-зар жылап бозлаған,
Ақ сүт берген жан анам,
Анам ба едиң сен?-деди,
Шәриар жуўап бермеді.
Ямаса:

Еренлер түсима енген,
Қолыма еки гүл берген,
Шеп қолыма бир гүл берген,
Буның хаслы нашар деген,
Аты Әнжим пери болсын деген,
Емшек сүтке тоймай қалған,
Құндағында ғайып болған,
Әнжим бе едиң сен? - деди,
Шәриар жуўап бермеді.
Еренлер түсима енген,
Қолыма еки гүл берген,
Оң қолыма бир гүл берген,
Буның хаслы ул деген,
Емшек сүтке қанбай қалған,
Дийдарына тоймай қалған,
Құндағында ғайып болған,
Айналайын атыңнан,
Шәриармедиң сен?-деди.
Шәриар жылап қоя берди. [3:216-218]

Бунда ана менен баланың ада болмайтұғын сағынышы туйғылары көринип тур.

Өтенияз жыраў хәм Құламет жыраў «Шәриар» дәстанының ўақыяларын баянлаў барысында нақыл-мақалларды оғада орынлы пайдаланады. Дәстанда айтылған хәр бир нақыл-мақал қахарманлар образын ашыўға, олардың алдына қойған мақсетлериниң қандай екенин көрсетиўи үлкен жәрдем етеди. Мәселен, «Ат

басындай сом жүрек ханаға сыймай туўылады», «Дүньясы қурысын нетейин, бул журтты талақ етейин» хэм т.б.

«Шәрияр» дәстанындағы және бир айрықша көзге түсетуғын нәрсе-қахарманлардың портретин жасаудағы жыраулардың шеберлиги. Әсиресе, бул усылда хәр қандай қахарманның тек сыртқы келбети ғана көрсетилмейди, ал ондағы портретлик сыпатлар қахарманның ишки кеширмелерин бериўдиң де өзінше бир усылы болып хызмет етеди.

«Шәрияр» дәстанындағы қахарманлардың портретлерине қарап, олардың қандай тайпадағы адамлар екенін ап-аңсат билип алыўға болады. Дәстандағы қахарман портретлери аўызеки халық дәретиўшилигинин бай усыллары тийкарында дәретилген. Хәр қандай жыраў өз тыңлаўшыларына күшли тәсир етиў ушын халықтың бай тилиндеги ең ағла теңеўлерди, литоталық, гиперболалық усылларды пайдаланады. Бундай усыллар айрықша қарақалпақ халқының салтанатлы үрп-әдет, салт-дәстүрлери менен миллий психологиясын бериўде өнимли қолланылады. Мәселен, Шахидарап патша шикәрден келгеннен кейин хаялы Гүлшараның күшик пышық туўды деген хабарын еситкенде, оған инанбайды. Жыраў патшаның бундай еки ойлы кеширмелерин былай сүўретлейди.

«Патша ойлады, уламаны қозғап нетейин, қоррандозды қозғап нетейин, усы алтмыш еки хәмелдардан-ақ сорап көрейин деп қыял етти:

Хан қасында бөрилер,
Бөримен деп жүргенлер,
Бирин-метер, бириң-дийўан,
Қусбеги, инақ, ўәзирлер,
Қәне, адамзат әўлады,
Ийт пенен пышық баласын,
Туўғанлығын көрдиңиз бе,
Болмаса еситип билдиңиз бе,
Хабарын бериңлер, -деди».[2:33]

Патша дәслепп инанбаса да, соңынан өсекке ерип, сүйикли қостары Гүлшараны қатты жазалайды. Бул қатарларда патшаның сыртқы көриниси сүўретленбесе де, оның ерме, онша ақыллы емес шахс екенін билиўге болады. Сондай-ақ, қахарманның сыртқы хәрәкетлери оның ишки психологиясын ашып көрсетеди. Мәселен, Гүлшараның елден шығарып жиберилгендеги өзін өрден ыққа урып, жанын қоярға жер таппай жүрген хәрәкетлери оның перзентинен айрылғандағы ишки дәрәтлеринен дәрек берип турады:

Пешин белге шалады,
Таяғын қолға алады,
Өрме қумды өрмелеп,
Еспе қумды еспелеп,
Жолға раўан болады,
Бийик-бийик нурадан,
Суўлар аққан жырадан,
Таўды, қумды аралап,
Бир күн жүзи толады,
Ел таппады Гүлшара,
Үш күни жүзи толғанда,
Бир елатқа келеди,
Қәлендер болып Гүлшара,
Хәр есикке барады,
Бийганаман, бийгана,
Бахты қара дийўана,
Перзентинен айрылған,
Ялғаншы пәний дүньяда,
Бармекен мендей мұптала,
Шаппай жемей майрылдым,
Жез қанаттан қайрылдым,
Қуда берген перзенттен,
Көп күн болды айрылдым. [34-35]

Жоқарыда келтирилген мысаллардан бийгана, залымлық пәнжесине мұптала болған мехрибан ананың

жүрек елжиретерлик психологиясы оғада терең ашылады.

«Шәрияр» дәстанында да қарақалпақ халқының басқа да уллы дәстанларындағыдай сатира хәм юморлық элементлер оғада орынлы пайдаланылады. Бул қахарманлардың унамсыз тәрәплерин ашып бериўде айрықша хызмет атқарады. Мәселен, Шахидарап патшаның тоғыз ханымының кәнизегиниң ис-хәрәкетине бир көз жуўыртып көрейик.

«Кәнизек ертең ерте турды. Тилладан дүнди арқалап сархаўыздың бойына барды. Дүнди суўға толтырып, майданға шығарып қойды. Арқадан даўыл турды, кәнизекти куда урды. «— Меннен жақсы адам бар ма, оған қарар айнама бар ма? Бастан сыйпар байым бар ма, оған қарар айнама бар ма? Басыма ораған алўан қасым бәлентпекен, пәспекен, қыйсыкпекен, дүзиўмекен? Хошреймекенмен, я нахошреймекенмен? Суўға өзимди бир қаратып көрейин», — деп қыял қылды. Келип суўға қарады, суўға қараса:

-Қарағай бармақ,
Жез тырнақ,
Дәлли көңли,
Көзи ойнақ,
Ап-аппақ,
Юпка додақ.

Бир хошрей кәнизек болды. «— Хаў, мен ғой суўға қарап едим, суўда хоширей көринип, мен бир сулыў кәнизек болдым-ғо. Енди дүндеги суўды көрейин.» деп қыял етти. Өне, келип дүнге қарады. Дүнге қараса, көзи дуздай, мурны биздей, қуабатурқы персиян шоры қәддине келди [2:39]. Сондай-ақ, «Шәрияр» дәстанында басқа қарақалпақ дәстанларында ушырасып отыратуғын дәстүрий улыўмалық қатарлар баршылық. Соның менен бирге, дәстанда қахарманлардың пирлерге, әўлийелерге сыйыныўы олардан медет сораўы да көпшилик қахарманлық дәстанлардағы усы мотивлер менен үнлес болып келеди. Мәселен, қойдың пири шопан ата, малдың пири зәңги баба, сондай-ақ қырық шилтер ғайып еренлер, Қызыр Ильяс пир т.б. пирлерге сыйыныў мотивлери «Шәрияр» дәстанында да көринеди.

«Шәрияр» дәстаны—халықлық дәрәтпе. Оны жырлаған жыраулар дәстанды халықлық көзқарастан жырлаған. Дәстанның тилинде улыўма қахарманлық дәстанларға тән болған дәстүрий теңеўлер, гиперболалар, эпитетлер көп пайдаланылады. Хәр қандай сүўретлеў қураллары «жыраулар тәрәпинен образ жасауда бийпарўа қолланыла бермейди. Дәстанда хәр бир сөз, хәр бир көркемлеў қураллары көркем образдың анаў яки мынаў қырларын ашып бериў ушын қолланылады. Мәселен, дәстандағы теңеўлер қахарманлардың сын-сыпатын, портретин көрсетиўде кеңнен қолланылады. Бул қахарман образын, оның басқа да белгилерин ашыўда да үлкен хызмет атқарады. Әсиресе, гиперболалық сыпатта сүўретлеў дәстанға айрықша көркемлик бағышлайды. Бул дәстандағы мәстан кемпир образында анық көринеди. Сондай-ақ фантастикалық элементлер, эпитетлер өз орнын тапқан. Дәстанда да метафора, метонимияларда көплек ушырасады.

«Шәрияр» дәстанының қосық қурылысы, басқа дәстанлардағыдай жети-сегиз буўынлы термә-толғаулардан, төрт қатарлы он бир буўынлы қосықлардан ибарат. Дәстандағы жети-сегиз буўынлы термә толғаулар ўақыяларды сүўретлеўде, ал төрт буўынлы, он бир буўынлы қосық қатарлары, көбинесе, қахарманлардың монолог, диалогларында қолланылады.

«Шәрияр» дәстанында басқа қарақалпақ дәстанларындағыдай қосық қатарлары бастан аяғына шекем қара сөзлер менен алмасып отырады. Қара сөзлер көбинесе узын-шубай ўақыяларды жыйнақлы, түсиникли етип баянлаў ушын пайдаланылады. Бундай жағдайда жыраулар өз шеберлигиниң мүмкиншилигине қарай

кара сөзлерди тап қосықтай етип уйқастырып жырлайды хәм жуўмақлап айтқанда, «Шәриар» дәстанындағы ҳәр бир сөз, ҳәр бир образ, ҳәр бир мотив, ҳәрқандай форма, усыллар, сүўретлеў қураллары, композициялық бирликлер ҳәм көркем тил ҳәр қайсысы өз орнында өзінше бир поэтикалық хызмет атқарып турғаны ме-

нен, ҳәммеси бир-бири менен тығыз байланысқан ҳалда өз алдына тутас бир көркемлик дүньяны келтирип шығарады. Бул болса, оз гезегинде, дастанның идеялық-көркемлик жактан бекем бирлигин, яғный айтқанда мазмунсыз форма, формасыз мазмун болмай-туғынын тәмийинлеп турады.

Әдебиятлар

1. Максетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дәретпелери. –Нөкис: «Билим», 1996.
2. Шәриар. Қарақалпақ халық дәстаны. Өтенияз жыраў варианты. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. XIII том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.
3. Шәриар. Қарақалпақ халық дәстаны. Қуламет жыраў варианты. Көп томлық. XIII том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.

РЕЗЮМЕ

Мақолада «Шәриар» достонининг бадий хусусиятлари Утанияз ва Қуламет жиров вариантлари мисолида кенг таҳлил этилган. Шундай қилиб, ҳар қандай бадий асарда аниқ баён этилган, мохирона тасвирланган ўй-фикрнинг ҳам, ўз ўрнида қўлланилган ҳар бир сўзнинг, ҳар қандай образнинг, топқирлик билан тузилган композициянинг ҳам уринли танланган бадий шаклнинг, бадий тасвир воситаларининг катта кичик бир деталнинг ҳам бадий поэтик ходисани келтириб, чиқаришдаги роли бор деган хулосага келинади.

РЕЗЮМЕ

Художественные особенности эпоса «Шарьяр» подробно анализируются на примере вариантов «Утанияз» и «Куламет джирару». Таким образом, каждое слово, каждая гениальная композиция изображения, каждая хорошо подобранная художественная форма, все средства художественной выразительности, каждая большая и маленькая деталь, которая точно описана в любом произведении искусства, используются на своем месте. Сделал вывод, что это сыграло роль в индукции

SUMMARY

The artistic features of the «Sharyar» epic are extensively analyzed on the example of Utaniyaz and Kulamet jirau options. Thus, every word, every image ingenious composition, every well-chosen artistic form, every means of artistic expression, every large and small detail, which is precisely described in any work of art, is used in its place. Concluded that, it had a role in the induction.

ҚАРДОШЛИК МАВЗУСИДА ШЕЪРИЙ ТУРКУМ ЯРАТИШ ТАЖРИБАСИДАН

(И.Юсупов лирикаси мисолида)

Г.Қурамбоева – филология фанлари номзоди, доцент

Тошкент педиатрия тиббиёт институти

Таянч сўзлар: шоир, шеърят, лирика, бадий туркум, ижодий ўзига хослик, адабий мавзу, ғазал жанри, поэтик образ.

Ключевые слова: поэт, поэзия, лирика, художественный цикл, творческое своеобразие, литературная тема, жанр газелл, поэтический образ.

Key words: poet, poetry, lyrics, art cycle, creative originality, literary theme, gazelle genre, poetic image.

Ўзбекистон Қахрамони, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоири Ибройим Юсупов ижоди ўзбек китобхонларига яхши таниш адиблардан бири. Муаллифнинг “Булоқлар қайнаганда”, “Олтин қирғоқ”, “Сахро орзулари”, “Чўл тўрғайи”, “Раҳмат, сенга замоним”, “Қоратол”, “Менинг йигит вақтим, сенинг киз вақтинг” каби шеърый тўпламлари Ўзбекистонда босилиб чиққан. Шоирнинг ўзбек тилида чоп этилган сўнгги тўпламларидан бири “Сўфитўрғай салом” (2015) деб аталади. Китобга кирган шеърларни Зулфия, Шухрат, А.Орипов, М.Али, Ҳ.Худойбердиева, Ж.Жабборов, О.Матжон, Ҳ.Шарипов, Н.Нарзуллаев, Р.Парфи, О.Хожиевадек халқ шоирлари, шунингдек, А.Абдураззоқ, М.Жалил, Я.Қўчқоров, М.Аҳмад каби турли авлодга мансуб тажрибали ижодкорлар ҳар хил даврларда ўзбек тилига ўгирган. Ўзбекистонда И.Юсупов шеърятига қизиқиш катта. Бунинг сабаби бор, албатта. Шоир ўзбек адабиётига, ижодкорларига ғоят яқин қалам соҳибларидан эди. Қорақалпоғистонда ўзбек адабиётини тарғиб қилишда ҳамиша фаоллик кўрсатган, шоирлари ва ёзувчилари билан дўстона муносабатлар ўрнатиб, икки адабиёт алоқаларига муносиб ҳисса қўшган И.Юсупов эди. Иккинчидан, шоир лирикасида Ўзбекистон мавзуси бошқа қорақалпоқ адибларига нисбатан кенг ёритилган. У лириканинг қайси жанрига қўл урмасин, дўстлик ва қардошлиқ мавзусини четлаб ўтган эмас.

И.Юсупов ўзбек ҳаётига доир лириканинг турли жанрларида ўттизга яқин шеърлар ёзган. “Ўзбекистон”, “Ўзбек сози”, “Бир гул уздим Чирчиқ бўйида”, “Тошкентлик шоир дўстларимга”, “Қизинг гўзал бўлсин, шоира бўлсин”, “Хивалик гўзал”, “Навоийга”, “Улуғбек хотирасига”, “Хоразмга”, “Мен Тошкентни соғинаман кўрмасам”, “Кел Беруний боғларига” ва яна ўнлаб шеърлар борки, ҳар бирида қорақалпоқ шоирининг бадий эстетик туйғулари, дўстликнинг ижтимоий-маърифий аҳамияти ҳақидаги фикрлари

ўқувчига завқ беради, фикр дунёсини бойитади. И.Юсупов мавзунини шунчаки қуруқ, таъсирсиз ифодалар билан таърифламайди, балки ҳеч бир шоирда учрамайдиган, бир ўқишда ёд бўлиб кетадиган бадий компонентларда талкин этадики, шоирнинг топқирлигига тан берасиз. Кичкина бир мисол фикримизни тасдиқлай олади.

*Томиримизда туғишганлик қонимиз бор қотишган,
Ота-бобо бир нон топса, бирга бўлиб тотишган.
Халқимиз бор бир дарёнинг икки бўйида туриб,
“Ассалому алайкум!” деб носвой сўраб отишган.*

Ёки:

*Бир қора қалпоқ остида икки кўзнинг бирисан,
Қийматлик қўшимсан сен, қозон-товоқ олишган.¹*

Мисоллар шоирнинг “Хоразмга” шеърдан олинди. Мазкур парчаннинг ўзидаёқ ҳаётнинг ихчам бир манзараси кўз олдингизда гавдалангандек бўлади. Хоразм ва қорақалпоқ халқларининг қўни-қўшилиги, биродарлиги ҳақида кўп шеърлар ёзилган. Лекин ҳеч бир шоир бу дўстликни, унинг тарихи ва бугунини И.Юсуповчалик “бир нон топса, бирга бўлиб тотишган” ё “бир дарёнинг икки бўйида туриб, носвой сўраб отишган” ёки “бир қора телпак остида икки кўз” ёхуд “қозон-товоқ” олишган халқлар тарзида, бетакрор образли шаклда таърифламаган бўлса керак. Бу шеърятда халқларимиз дўстлигини ёритишнинг чинакам бадий кашфиёти, шоирнинг маҳорати

¹ Ибройим Юсупов. Сўфитўрғай салом. Тошкент, 2015., 30-бет. Бундан кейинги таҳлилга тортилган шеърларнинг барчаси шу китобдан олинди. Юқорида қайд этганимиздек, шеърларни атоқли ўзбек шоирлари ўгирган. Таржималарни аслиятга солиштириб кўрдик. Яхши таржима қилинган. Жиддий камчилик борлигини сезмадик. Шунинг хисобига олиб, таҳлилда асл нусхадан эмас, таржималардан фойдаланишни афзал билдик. (Г.К.)